

ROMANLARDA ERKEN CUMHURİYET ANKARA'SI (NAHİD SIRRI, YAKUP KADRİ VE MEMDUH ŞEVKET)

Selman Dinler

Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşık dört yüz elli sene başkentlik yapmış İstanbul, I. Dünya Savaşı neticesinde 16 Mart 1919'da İngiliz kuvvetlerince işgal edilip Osmanlı Mebusan Meclisi basılınca, mebuslardan büyük kısmı tutuklanır, bir kısmı da Ankara'ya geçer. Coğrafi ve stratejik nedenlerle Milli Mücadele ekibi Ankara'yı merkez kabul ederek orada toplanmıştır. Dolayısıyla 1919'dan itibaren yeni devletin merkezi Ankara olur. 23 Nisan 1920'de de Büyük Millet Meclisi resmen Ankara'da açılır. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta başta Kazım Karabekir ve Refet Paşa olmak üzere yeni Türkiye'nin "payitahtının" İstanbul kalmasını isteyenlere karşı neden ve nasıl Ankara'yı "başkent" olarak seçtiklerinden bahseder.¹ Bu yalnızca coğrafi ve stratejik bir seçim değildir. Aynı zamanda, belki de daha çok, ideolojik bir seçimdir. Mustafa Kemal Atatürk payitaht ve başkent kelimelerini özellikle vurguluyor. Kelimeler sırtlarında büyük mana yükleri taşır. Payitaht kelimesi, Osmanlı hanedanının tahtını, saltanatı ve halifeliği, 600 yıllık geçmişi, geleneği, eski dili, yani yeni devletin kurtulmak istediği, kendisine ayak bağı olarak gördüğü bir yığın manayı taşımaktadır. Başkent ise öztürkçe, henüz hiçbir mana yüküyle ağırlaşmamış, lekelenmemiş, içi doldurulmayı bekleyen bir kelimedir. Bu iki kelimeyi, İstanbul ve Ankara olarak da okuyabiliriz. İstanbul köklü ve güçlü bir mekandır, orada yepyeni başlangıçlar yapmak elbette kolay olmaz, şehir direnir, gelenek devam etmek ister. Oysa Ankara şekillendirilmeye hazır bir bozkırdır. Her fatih gibi Atatürk de kendi kuracağı düzeni, kendi kuracağı şehirle başlatmak ve damgalamak ister. Me-

¹ *Nutuk*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 420.

kan-ideoloji ilişkisi tavuk-yumurta ilişkisine benzer. Birbirlerinden doğarlar ve birbirlerinin genlerini taşırlar.

Dünyada başkent değiştirmek çok sık görülen bir durum değildir. 1900'lerden bu yana 16 ülke başkentini değiştirmiştir. Bunlardan en önemlisi 1918'de, Bolşevik Devriminden sonra başkenti Petrograd'dan Moskova'ya taşıyan Rusya. Diğer ülkelerse Avustralya, Brezilya, Yemen, Filipinler, Endonezya, Fildişi Sahili, Kongo, Nijerya, Tanzanya, Kazakistan, Myanmar, Mikronezya, Sri Lanka ve Gine.² Türkiye ve Rusya dışında köklü devlet geleneğine sahip olmayan ülkeler.

Rusya'daki büyük ideolojik dönüşüme benzer şekilde, Mustafa Kemal de büyük devrimlerle geçmişten kurtulup hızla ileri sıçrama planları yapmaktadır. Böylece Osmanlı'ların "Engürü kasabası" dedikleri Ankara bir cazibe merkezine dönüşür, başta İstanbul olmak üzere tüm yurttan ve hatta yurt dışından insanlar ekonomik nedenlerle, siyasi ülkülerle ya da ailevi sebeplerle Ankara'ya gelir. Başkent olmadan evvel yaklaşık otuz bin kişilik bir nüfusa sahip olan Ankara bugün Türkiye'nin en büyük ikinci kenti olup nüfusu dört buçuk milyonu aşmıştır.

Bu yazıda Cumhuriyet dönemimizin üç büyük yazarının üç romanı üzerinden, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara*, Memduh Şevket Esenal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* ve Nahid Sırrı Örik'in *Tersine Giden Yol* romanları üzerinden yeni kurulan başkent Ankara'ya bakacağız. Burada oluşan yeni sosyal yapı, bürokrasi ve yaşam tarzı üç romanda da incelikle işlenmiştir. Seçtiğimiz üç yazar, üç farklı toplum kesiminden gelmektedir. Kabaca özetlersek Yakup Kadri daima yönetici sınıf içinde kalmış bir Cumhuriyet seçkini, Memduh Şevket kendi çabasıyla yükselerek CHP genel sekreterliğine ulaşmış bir halk çocuğu, Nahid Sırrı ise Osmanlı aristokrasisinden Cumhuriyet'in bir kıyıcığınaya düşmüş aykırı bir kişiliktir.

*Yakup Kadri'nin Ankara'sı*³

Yakup Kadri köklü, zengin bir ailenin iyi eğitim almış evladıdır.⁴ 17.-18. yüzyıllarda ayanlıkla güçlenen ve İzmir, Manisa bölgelerinde söz sahibi olan, içlerinden vezir de çıkartan, son derece nüfuzlu Karaosmanoğulları ailesine mensuptur.⁵ Mısır'da doğmuş, bir süre İzmir'de okula devam etmiş, sonra tekrar Mısır'da, İskenderiye'de Fransız ve İsviçre liselerinde öğrenimini tamamlamıştır. Bu sırada öğrendiği Fransızca ile Maupassant gibi yazarları okumuş, Türkçeye çeviriler yapmıştır. Sonra tekrar Türkiye'ye dönmüş, İstanbul Hukuk Mektebini üçüncü sınıfa kadar okuduktan sonra bırakmıştır. Milli Mücadele'yi desteklemiş, daha sonra yönetime yakın kalmış, Mardin ve Manisa'dan üç dönem milletvekilliği etmiştir.

² http://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_country_and_capital_changes

³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Karaosmano%C4%9Flu_Ailesi

⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Yakup_Kadri_Karaosmano%C4%9Flu

Arkadaşlarıyla beraber yeni devletin düşünce kuruluşu gibi çalışan Kadro dergisini çıkartmış, fikirleri aşırı bulununca 1934’de Tiran elçiliğine atanarak başkentten uzaklaştırılmıştır. Daha sonra Prag, Lahey, Bern ve Tahran’da elçilik yapmış, 1955’te emekli olunca yurda dönerek köşe yazarlığıyla günlük siyaset içinde kalmıştır. 1960 darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi Temsilciliği yapmıştır. Görüldüğü üzere hayatı boyunca siyasetin merkezinde yer almaya çalışmış, Cumhuriyetin kurucu elitleri arasında bir kişidir Yakup Kadri. Bunların dışında pek çok eseriyle de Türk edebiyatının önemli isimlerinden birisidir. Teknik ve üslup açısından edebiyatımızın önde gelen romanlarından olan eserleri okunduğunda, halkına yabancılaşmış Cumhuriyet seçkinlerinin büyük ideallerden uyanıp düşerek katı gerçekliğin sert zeminine çakıldığında duydukları acı, öfke ve hayal kırıklığı duyguları açıkça görülebilir. Özellikle *Yaban* romanında Türk aydınının halka bakışı çarpıcı şekilde işlenmiş, bu roman büyük tartışmalara neden olmuştur. Burada incelediğimiz *Ankara* romanında da benzer gözlemlerini tespit ederek, hem gerçeğe hem de gerçeğin Cumhuriyet elitlerinin bir kısmınca nasıl algılanıp nasıl tepkiler doğurduğuna bakmaya çalışacağız.

Ankara romanı Selma Hanım’ın hikayesidir. İlk bölümde Kurtuluş Savaşı günleri anlatılır. İstanbul’dan Ankara’ya, bir bankada şef olan kocasının işi nedeniyle yeni gelmiş, çevresine uyum sağlayamayan bir kadındır Selma Hanım. Ankara’yı son derece ilkel, pis, kaba ve çirkin bulur. Yalnız yerlilerden değil, seçkin mebuslardan bile hoşlanmaz. İşgal altındaki İstanbul’da Ankara adı sihirli bir kelimedir. Adeta kutsal bir yer hüviyeti kazanmıştır Ankara. İdealleştirilen, yüceltilen hayali Ankara’dan sonra, tahtakurusu dolu, “bir çölün ortasında bir kaya parçası” dediği sefil kasabaya gelmek, Selma için büyük bir hayal kırıklığıdır. Romancı, *Yaban*’da da gördüğümüz kızgınlık, küskünlük, öfke nöbetleri yansıtan tasvirlerle hayallerindeki kutsal şehir yerine bulduğu bu geri kalmış kasabadan iğrenir. Ankara’nın yerlilerine, hayvanlardan tiksinen birinin maymunların arasına düştüğü zaman hissedeceği tuhaf hislerle bakar. O kadar yabancı, hatta düşmandır bu insanlara.

Selma daha sonra Milli Mücadele subaylarından Binbaşı Hakkı ile tanışır. İçindeki hayalleri tekrar canlanır. İdealist, sert, kısacası tam bir erkektir Hakkı. Avrupalılar için “gavur, kurt sürüsü, haçlılar” diyen, iyi ata binen, iyi nişan alan, fiyakalı bir adamdır. Selma’nın kocası ise silik, korkak bir adamdır. Sakarya Savaşından önce Ankara yakınlarına kadar ilerleyen Yunan ordusundan ürker, Kayseri’ye kaçmayı teklif eder. Selma, pasif kocasından uzaklaştığı ölçüde Hakkı Bey’e kapılır. Kendisini bir ideale adanmak isteyen, aşırılıkçı bir karakteri vardır. Ortalama olanla yetinmez. Sonuna kadar gitmek ister. Eskişehir’e gider, gönüllü hemşirelik ederek cepheden gelen yaralılara bakar.

İkinci bölüm Cumhuriyet kurulduktan sonraki günlerde geçer. Selma kocasından ayrılmış, Hakkı ile evlenmiştir. Hakkı Bey, Ankara’da pek çok kurumda açılan, gerçekte bir iş yapılmayan ama bol maaş alınan bir idareci kadrosunda görev yapmaktadır. İdealist asker kimliğini geçmişte bırakmış, cıvık tavırlı bir

salon jigolosu gibi davranmaktadır. Balodan baloya gezilen, lüks ve gösterişli bir tüketimden ibaret, yozlaşmış bir hayat sürerler. Selma bu hayattan rahatsız olmakla birlikte, parayla uyuşmuş bir halde günlerini geçirir. Kurtuluş Savaşının idealist günlerini hatırladıkça o günlerde hayal edilen yüksek yaşantının bu olmadığını düşünür ve vicdanı rahatsız olur, fakat bu hayattan çıkmak için kıpırdıyamaz. Daha sonra Neşet Sabit isimli genç bir muharrir ile tanışır. Yazar eleştirilerini Neşet Beyin ağzından satırlara dökmüştür. Batılılaşma adına yapılan sahteliklerden, soysuzlaşmadan şikayet eden, yönetici seçkinlerle halkın arasındaki uçurumun açılmasına eleştiriler getiren, okuyan, yazan bir aydındır Neşet Sabit. Fakat balolara iştirak etmekten ve tiksindiği elitlerin içkilerini yudumlamaktan geri kalmaz. Selma bu balolarda onunla konuştuğunda, kaybettiği idealist tavrı Neşet'te bulur.

Üçüncü bölümde, yine zamanda ustaca bir ileri sıçrayışla, 1937 yılına geliriz. Selma ikinci kocasından da ayrılmış, Neşet Sabit ile evlenmiştir. Bu son bölüm bir ütopyayı anlatır. İlk bölümde aşağılayıcı tasvirlerle gösterilen halk ve ikinci bölümde sert eleştiriler yöneltilen Cumhuriyet elitleri ya tövbe ederek gerçek inkılap yoluna girmiş, ya da tasfiye edilmiştir. Kusursuz bir uyum içinde tüm toplum, bir kalkınma fetişizmi içinde çalışır. Bu o kadar kusursuz bir uyum tablosudur ki, adı konmasa da faşist ve totaliter bir ülke hayali okuruz Yakup Kadri'nin kaleminden. O yıllarda İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler ve Rusya'da Stalin'in ne kadar güçlü olduğu, ülkemizde de böyle bir yönetime geçilmesini savunanların ne kadar etkili olduğu düşünülürse, Yakup Kadri'nin ütopyasının yalnızca hayal gücünün eseri olmadığı anlaşılır. Kitap 1934'te ilk baskısını yaptığına göre, Yakup Kadri bundan üç sene sonra, 1937'de, Ankara'da kendisini o kadar rahatsız eden tüm aksaklıkların giderileceğine inanmak ister gibidir. Bu ağır eleştirilerinin aynı sene Tiran'a yollanmasında payı olup olmadığı da merak uyandıran bir sorudur. Bu son bölüm ilk iki bölümün gerçekçi detaycılığından, güçlü karakter analizlerinden ve betimlemelerinden yoksundur. Yapay ve çalakalem yazılmış, yazarın kendisinin de henüz inanmadığı ama gerçekleşmesi için dua ettiği bir rüya havası taşır. Nitekim Yakup Kadri kitabı yazdıktan otuz yıl sonra, üçüncü basım münasebetiyle eklediği bir notta kitabı yazdığı sırada Atatürk'ün öleceğine hiç ihtimal vermediğini ve yirmi yıl içinde üçüncü bölümde hayal edilen Türkiye'ye ulaşılacağını inandığını söyler. Fakat hayal kırıklığına uğramıştır, notun yazıldığı 1960'larda etrafına baktığında birinci bölümdeki Milli Mücadele ruhundan bir iz bulamadığını belirtir. Ne yazık ki "sosyal, kültürel ve ekonomik devrim şartları bakımından, hala romanımın ikinci bölümünde verdiğim ve karikatürünü yaptığım Ankara'nın içinde tepinip durmaktayız," der. Selma romanın sonunda, ülkesi ile birlikte mutluluğa ulaşmış olsa da, Yakup Kadri için eleştirdiği Ankara halen mevcuttur.

Bu kitaptaki ana meseleleri, diğer iki romanı da kısaca özetledikten sonra, ayrıca ele alacağız.

*Memduh Şevket'in Ankara'sı*⁶

Memduh Şevket Esendal, öncelikle Türk hikayeciliğinin kurucuları ve zirveleri arasında, ismi başlarda sayılması gereken büyük bir edebiyatçıdır. Türk hikayeciliğine o güne dek hakim olan, olay öyküsü de denilen Maupassant tarzı öykü yerine, durum öyküsü denilen Çehov tarzı öyküyü dilimize getirmiş bir isimdir. Sade ve akıcı bir dille, sıradan insanların hikayelerini yazmıştır.

Varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak, Çorlu'da dünyaya gelmiştir Memduh Şevket.⁷ Fakat çocukluğunda Bulgar baskınları ve Balkan Savaşları nedeniyle İstanbul'a göç ederler. Çocukluğu yokluk içinde geçer. Düzenli bir öğrenim göremez. Yoksulluğa düşen ailesini geçindirme sorumluluğu sırtına yüklenir. Yirmi iki yaşında İttihat ve Terakki'ye katılır, Kara Kemal ekibindedir. Onun lonca temelli toplum projelerinden etkilenir, daha sonra da "amudi medeniyet" tabiri ettiği sanayi toplumu yerine "ufki medeniyet" dediği kırsal bir toplumu savunmuştur.⁸ Kendi kendine Rusça, Farsça ve Fransızca öğrenir. Kendisini "alaylı" olarak tanımlamıştır. İttihatçı oluşu daha sonra, İzmir suikastında onu da şaibeli hale getirecek, Tahran büyükelçiliği ile yurttan uzaklaştırılacaktır. Yakup Kadri gibi hayatının önemli bir döneminde, yurtdışında, Bakü, Tahran ve Kabil'de büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur. Aktif bir CHP mensubudur. Üç dönem Bilecik milletvekilliği ve 1942-1945 arası, yani köy enstitüleri döneminde CHP genel sekreterliği yapar. CHP seçkinleri arasında olmak ve tehlikeli görülerek büyükelçilik görevleriyle yurttan uzaklaştırılmak bakımından Yakup Kadri ile benzese de, eserlerinden yansıyan kişilikleri bambaşkadır. Yakup Kadri katı, aşırılıkçı, romantik, halkı aydınlar eliyle şekillendirilecek bir nesne olarak gören bir dünya görüşünü yansıtır. Memduh Şevket ise aşırılığın hiçbir türüsünden hoşlanmayan, gerçekçi, hoşgörülü, kurları büyütmeyen, iyimser bir yazardır.

Ayaşlı ile Kiracıları, kapkara bir toplumsal yapıyı anlatmasına rağmen, yazarın yukarıda saydığımız bakış açısı nedeniyle eleştiri dikenlerini başarıyla gizleyen bir romanıdır. Bu roman da, Ankara gibi 1934 yılında yayınlanmış ve 1942'de CHP Roman Yarışmasında beşincilik almıştır.

Romanda adı verilmeyen anlatıcı, Ayaşlı İbrahim Efendi tarafından tutulup pansiyon olarak oda oda kiraya verilen bir mekanda bir araya gelmiş çeşitli insanların hikayelerini, kendisinininkiyle birlikte anlatır. Ankara her çeşit insanı kendisine çekmektedir. Ayaşlı İbrahim Efendi bir köy ağasının oğlu iken sonradan eşkıyalık eden, affedilip memurluk yapan, şimdi de eski eşya alıp satmak gibi işler çeviren birisidir. Pansiyonerler arasında bir şoför, bir tüccar, bir memur, eski bir konsolos,

⁶ Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.

⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Memduh_%C5%9Eevket_Esendal

⁸ M. Asım Karaömerlioğlu, "Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler", *Doğu Batı*, Sayı: 22, 2003.

gizlice afyon imal eden bir fabrikatör, mübadele ile kendisine verilen toprakların yasal işlerini halletmek için çırpınan bir eski toprak ağası ve kumar oynatarak para kazanan bir kadın vardır. Anlatıcı bir bankada müfettiştir. Konut sıkıntısının had safhada olduğu Ankara'da böyle bir oda bulabildiğine şükreder, bu pansiyonun müşterek hayatı içinde günlerini geçirir. Evlenmek ve aile kurmak ister ama aile kurumunu çatırdatacak kadar yozlaşmış bir hayat hüküm sürmektedir Ankara'da. Gayrimeşru ilişkiler sıradanlaşmıştır. Kendisi de bu yozlaşmanın hazlarına teslim olmuş, pansiyondan ayrılamamaktadır. Bazı ahlaki standartlara sahip olsa da ahlakçı biri değildir Anlatıcı. İnsanları oldukları gibi kabul eder ve sever. Batılılaşmayı reddetmemekle birlikte bunda aşırıya gidildiğinde ortaya çıkan özentilerden rahatsız olduğu açıktır. Romanın sonunda anlatıcı nihayet kendisi gibi halktan gelme, ahlaklı, özentisiz, neşeli ve bunların yanında aynı zamanda batılı bir eğitim almış, yabancı dil bilen, piyano çalan bir kız bulur ve saadete erer.

Yakup Kadri'nin karakterini toplumsal bir ütopya içinde mutluluğa kavuşturmasına karşın, Memduh Şevket çizdiği karanlık tabloyu mutlu sonla bitirmek için bireysel bir saadeti yeterli görmüştür. Ankara'da rüşvet, fuhuş, kumar, batı özentisi sahtelikler hüküm sürmesine karşın anlatıcı ve karısı gelenek ile modernlik arasında dengeli bir bileşime varır, kendi dünyalarına çekilerek mutlu olurlar. Bu bakımdan Yakup Kadri'nin topyekun kalkınmacı totaliter devrimciliğine karşın Memduh Şevket, ailede başlayan aheste ve dengeli bir evrimcilikten yana görünür. Aydın sorumluluğunu inkar etmez fakat bu aydın, zor kullanarak değil, iyi örnek olup özendirerek halkını yavaşça değiştirir.

Nahid Sırrı'nın Ankara'sı⁹

Nahid Sırrı Örik, adı yukarıdaki diğer iki yazarımız kadar bilinmese de Türk edebiyatının önemli ve özgün, hatta benzersiz bir romancısıdır. Üslup sahibidir. Karakterleri hemen daima kötücül, kıskanç, narsist, kibirli kişilerdir. Bunlara uygun bir olay örgüsü içinde, entrikalar ve hırslar içindeki mücadeleleri anlatılır. Yakup Kadri gibi üst sınıf bir aileden gelmez. Paşa dedesi divan sahibi bir şair, babası II. Abülhamit'in mabeyn mütercimlerindedir, yani son dönem Osmanlı aristokrasisindedir Nahid Sırrı. Konak ve yalı hayatını, eski devrin seçkinlerini yakından tanımaktadır. 1915'te harpten kaçmak için Avrupa'ya çıkar, Roma, Paris, Berlin gibi Avrupa başkentlerinde uzun süre elçilik yapan babasıyla birlikte yaşadıkdan sonra 1928'de yurda döner. Ankara'ya yerleşir ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda 15 sene kadar mütercimlik yapar.¹⁰ Fransızcadan önemli eserler çevirmiştir. 1933'de Yaşar Nabi Nayır ile birlikte Varlık dergisini çıkarırlar. Fakat kısa süre sonra Nahid Sırrı, Varlık dergisin-

⁹ Nahid Sırrı Örik, *Tersine Giden Yol*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁰ Hülya Dündar, *Nahid Sırrı Örik'in Romanlarında Narsist Entrikalar*, Bilkent Üniversitesi, 2009. Son derece kapsamlı, doyurucu bir doktora tezi. (<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003722.pdf>)

den de ayrılır. Hiçbir edebiyat çevresi onu barındırmak istemez. Gazetelere yazılar yazar, romanlarını tefrika ettirir ama çoğu eseri kitaplaşamaz, antolojilere giremez, görmezden gelinir. Eski zamanı, unutulmak istenen her şeyi anımsatan bir figürdür Nahid Sırrı.¹¹ Öztürkçecilik, milliyetçilik, inkılapçılık histerisine kapılmayıp inatla “konak Türkçesi” diye küçümsenmeye çalışılan özenli, süslü bir dille yazması, açıktan muhalif tavır alması da daima alaycı bir ifadeyle yeni atılımların tümünü hafife aldığı hissettirmesi elbette affedilmez. Siyasi olarak yanlış kampta olmakla kalmaz, eşcinselliğini görünümüyle açık eder, bu da üstünün kapatılmasının nedenlerinden biridir. Gezi yazısı, tiyatro, hikaye, deneme ve roman dallarında pek çok eser vermiş fakat bunların büyük bir kısmı halen yayınlanmamıştır. Doksanlı yıllardan sonra bazı kıymetli kişilerin çabalarıyla tekrar hatırlanır, eserleri basılır.

Tersine Giden Yol 1948’de yazılmış ve Tasviri Efkar gazetesinde tefrika edilmiş. Kitap olarak yayınlanması ancak 1995’te mümkün olmuştur. Kitap Sultan Hamid dönemi vezirlerinden, kesesini doldurmuş, oğlunu da şımartarak Avrupa’ya göndermiş Hüseyin Hasip Paşa’nın oğlu Cezmi’nin hikayesidir. Romanın başında Cezmi, üvey annesiyle sarmaş dolaş bir haldeyken babası tarafından yakalanır ve evden kovulur. Babasının muazzam servetinden mahrum, diplomasız, işsiz güçsüz, açıkta kalmıştır. İşlere “ehil ya da naehil” kimsenin bulunamadığı, Memduh Şevket’in “o günlerdeki adam kıtlığını gençlerimiz bilmez” dediği, yeni bir düzenin kurulduğu Ankara’ya, cebinde bir tavsiye mektubuyla gider. Daha doğrusu İstanbul’dan Ankara’ya düşer. Herkes sosyal mevkisini, makamını, servetini arttırırken Cezmi roman boyunca servetini, gençliğini ve güzelliğini yitirecek, ahlaken de düşmeye devam edecektir. Tersine Giden Yol, budur. Ankara’yı hemen bütün İstanbullular gibi son derece ilkel ve çirkin bulur Cezmi. Yine de bu şehri aşağılamak konusunda zannediyorum hiç kimse Yakup Kadri’ye yetişemeyecektir. Nahid Sırrı’nın küçümseyici betimlemeleri, Yakup Kadri’nin nefretinin yanında iyimser kalmaktadır.

Neticede Cezmi’nin biraz şansı yaver gider, biraz da torpili işe yarar ve bir bankaya mütercim olarak girer. Gerçekte bir Almanca mütercimine ihtiyaç yoktur, hem Cezmi’nin Almancası da öyle bir işin hakkını veremeyecek kadar yetersizdir fakat Ankara, romanda bu gibi şişirme kadrolara liyakatsiz kişilerin kayırıldığı, kurumların bunlarla dolup taşıdığı bir yer olarak tasvir edilmiştir. Diğer iki romanla şaşılacak derecede benzer eleştiriler okuruz kitap boyunca. Bürokratik yozlaşmışlık, seçkinlerle halkın kopukluğu, özentili Batılılaşma, cinsel sapkınlıklar, kumar, arsa spekülasyonları ve zevksiz kentleşme vurgularıyla, son derece kirli bir Ankara tablosu çizer Nahid Sırrı.

Cezmi olağanüstü derecede yakışıklı bir genç olduğu için kadınların ilgisini çeker, kadınlara tutunarak yükselmeye çalışır fakat beceriksizdir. Zaman zaman yükselir

¹¹ Selim İleri’nin *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver* romanı, Nahid Sırrı’nın kurmaca dünyasına ustalıkla girmektedir.

fakat orada tutunamaz. Elindeki fırsatları heba eder. Kademe kademe düşer, babasının servetinden küçük bir sus payı dışında eline bir şey geçmez. Sonunda İstanbul'a gönderilir, orada da işinden kovulur ve yaşlı, çirkinleşmiş ve ümidini kaybetmiş bir halde, tesadüfen bulunduğu bir başka mütercimlik işi için Kayseri trenindeyken roman biter. Tersine giden yolun sonunda, herkes Ankara'ya ya da İstanbul'a, yani merkeze akın ederken Cezmi nihayet Kayseri'ye, Anadolu bozkırının diplerine düşmüştür. Kırlardan çıkıp şehre yerleşilerek binlerce yılda kurulan medeniyetin çökmesi, tekrar barbarlığa dönülmesi gibidir bu yolculuk Nahid Sırrı'ya göre. Cezmi için bundan daha trajik bir son olamaz. Diğer iki yazar romanlarını mutlu bir sona bağlarken Nahid Sırrı bir kabus karanlığında bitirir hikayesini. Zira kahramanı Cezmi, çöküşe geçen, tarihten silinmek üzere olan bir sınıfın temsilcisidir. *Ankara*'da kendini devrime adanmış kişiler devlet içinde erir, yeni rejimle birlikte yükselerek mutlu olur. *Ayaşlı ile Kiracıları*'nda özgürlük ve refaha kavuşan, dengeli Batılılaşma ile aile kurumunu bir arada devam ettirme olanağı bulan bireyler mutluluğa ulaşır fakat *Tersine Giden Yol*'da Osmanlı saray ve konak kültürünü temsil eden insanlar ya mezara girer ya da bozkıra sürgüne gider. Nahid Sırrı'nın yaşantıların en yükseği saydığı yazın boğazda bir yalıda, kışın bir konakta ve zaman zaman da Avrupa'ya giderek, son dönem Osmanlı kültürü içinde yaşamak imkanı artık tükenmiştir. Bu bakımdan *Tersine Giden Yol* bir sınıfın çöküşü hikayesidir.

Her üç romanda da Ankara belli noktalarda bolca eleştirilmiştir. Şehrin coğrafi durumu, buranın yerlileri, yeni kurulan devletin bürokrasisi, buraya toplanan insanların bozuk sosyal düzeni, cinsel sapkınlıklar ve çarpık batılılaşma detaylı olarak tasvir edilmiştir. Burada, önemli başlıkları tek tek ele alarak üç eserdeki pekiştirici detaylarla, Cumhuriyet'in yeni başkenti Ankara'nın üç farklı çevreden gelme üç yazarın romanlarına nasıl yansıdığını tespit etmeye çalışacağız. Seçilen iki yazarın CHP'nin, yani kurucu elitin bizzat mensubu olması, diğerinin ise eski rejime ailevi ve kültürel bağlarla bağlı ve bu bağları muhafaza etmek konusundaki inatçılığı nedeniyle yeni rejimce dışlanmış bir kişi olması, farklı ideolojik taraflara ait bu üç kişinin ortak tasvirlerine inandırıcılık kazandırmaktadır.

“Engürü Kasabası”

İncelenen üç romandan özellikle *tersine Giden Yol* ve *Ankara*'da Ankara'nın şehir yapısı, yerlileri ve coğrafi koşulları hakkında menfi, hatta aşağılayıcı bir tablo çizilmiştir. Yakup Kadri son derece detaylı bir tasvirini yapar Ankara'nın. Romantik duygularla, bir kahramanlar diyarı, bir kutsal şehir bulmayı bekleyerek Ankara'ya gelen Selma'nın gözünden, onu derin hayal kırıklıklarına uğratacak bir kasaba manzarası görürüz. Tarih 1920 veya 1921 olmalıdır.

Öncelikle Ankara'ya ulaşım çok zordur. Gemi ile İnebolu'ya geldikten sonra, bozuk yollardan, at arabalarıyla bir haftada varırlar Ankara'ya. Bütün Anadolu'da olduğu gibi Ankara'da da tahtakuruları onlara rahat vermez. Ankara bir

mezar sessizliğinde, ezanları ölümü hatırlatan, karanlık bir yerdir.¹² Sokaklarda insanlar kayıp eşeklerini bağırarak arar, karısını döven bir adamın pis avlulu evinde zar zor yer bulmuşlardır. Ankara'ya bir anda akın eden insan kalabalığına yetecek kadar konut olmadığından bu Selma'yı iğrendiren, kerpiç duvarlı eve de şükretmeleri gerekir. Kocasını burayı bulmadan evvel bir han odasını dört, beş kişiyle paylaşmıştır. Hatta hanın koridorlarında bile insanlar uyumaktadır.¹³ Ankara "bir çölün ortasındaki kaya parçasına" benzetilir.¹⁴ İçilebilecek su bulmak meseledir. Kocasının arkadaşı Mebus Murat Bey Solfasol köyünden, eşekli bir adama para vererek su getirtmektedir. Bu servis için yalnız para da yetmez, Murat Bey ona mecliste hademelik vaat etmiştir. Mebus'un evine giderken Selma'nın "gözüne batan bu cansız, soluk ve kirli" tabiat tasvir edilirken şu kelimeler kullanılmıştır: sıcak, kuru, sıtmal, tozlu, susamış, yorgun, cılız, zahmetle, tozlu, koruk, sıcak, bakır rengi, çirkef gibi bir su, binlerce sinek, binlerce haşere, bodur, sıksa, alakarga, cansız.¹⁵ Adeta cehennem gibi bir coğrafya tasvir edilmiş, art arda kullanılan yakın manalı sıfatlarla bu tasvir pekiştirilmiştir. Duyguların şiddeti şaşırtıcıdır. İlk bölüme tamamen bu tiksinti duygusu hakimdir. Yalnız bir yerde, Atatürk'ün evini görmeye giderlerken Selma yaban güllerini, çıtaları kırmızıya boyalı şirin bağ evlerini fark eder. Neredeyse taptığı Atatürk'ün mütevazı bir evde yaşadığını görünce çok etkilenir ve Ankara'nın fiziksel şartlarıyla barışmaya çalışır.¹⁶ Fakat bu mümkün olmaz. Tüm yeni seçkinler gibi daima Ankara ile İstanbul'u mukayese eder, yılgınlık ve tiksinti duygularıyla yaşar. Göksu'ya benzetilen bir dereye bakıp kahkahalarla gülerler. İstanbul'u özlemektedirler.¹⁷ Bu yoğun nostalji, karakterlerde bir hınç ve isyan duygusu meydana getirir. Ankara'ya ve Ankaralılarına öfkeyle bakarlar.

Tersine Giden Yol'un kahramanı Cezmi'nin Ankara'ya geliş tarihi ise cumhuriyet kurulduktan sonra, 1925'lerde olmalıdır. Artık İstanbul'dan trenle ulaşım mümkündür. Ankara'da Milli mücadele ruhundan geriye bir şey kalmamış, birçok yeni binalar yapılmaya başlanmıştır. Fakat konut sıkıntısı sürmektedir. Cezmi de bir otel odasını, hemen her gün değişen, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden iş takip etmeye gelmiş üç kişiyle paylaşır. Ankara'daki ilk günlerinde biraz çevreyi dolaşır, sonra zaten çok küçük bir muhitte, seçkinler arasında yaşayacak, yoksul semtleri ya da kırları görmeden burada seneler geçirecektir. Ankara ilk görüşte onun için "şehir olmaya karar vermiş fakat henüz hiç olamamış, kim bilir ne kadar zaman

¹² Ankara, s. 33.

¹³ Ankara, s. 20.

¹⁴ Ankara, s. 36.

¹⁵ Ankara, s. 51.

¹⁶ Ankara, s. 61.

¹⁷ Ankara, s. 78.

olamayacak bir kasaba[dır.]”¹⁸ Amcası için Ankara “eskiden Engürü dediğimiz, vilayet merkezlerinin en gerisi saydığımız yer[dir.]”¹⁹ Cezmi İstanbul’da “tutunamayıp” Ankara’yı “boylamıştır.” Açık bir düşüştür bu.

Cezmi Ankara’nın “pek dar, eğri büğrü ve henüz yağmurlar başlamadığından gayet tozlu yollarında” dolaşır. Dükkanların “fakir ve zevksiz camekanlarını” seyrederek. Ankara’da hiçbir şey bulamaz roman kahramanları. Mendil, pantolon, bira bulunmaz. Hemen her şey ısmarlamayla İstanbul’dan getirilir. Selma Hanım doğru düzgün bir terzi arar, bulamaz. Sokaklarda pek kadın yoktur. Yazar bu konuyu ileride de pek çok kez tekrarlayacaktır. Ankara kadınsız bir şehirdir. Kısmeti çıkmayan genç kızlar ve dullar buradaki eş dosta ziyarete gelmektedir. Ankara büyük bir çekim merkezi olarak insanları toplar fakat yekpare bir seçkin nüfus yoktur. Ankara çarşısını şöyle anlatır Nahid Sırrı: “Elbisesi tarif ve tasavvur edilmez şekilde lime lime ameleden, kendisi gibi pek şık beylere ve belki mösyölere kadar her çeşit ve sınıftan bir erkek kalabalığı, omuz omuza çiğ bir ışık içinde, dün gecenin serinliği ile tezat teşkil eden kuru bir sıcak içinde dolaşılıyor, insan bu dar sokağa güc sığan, iri ve ihtişamlı otomobillerden canını kurtardıktan sonra eşeğine müsterih binmiş ilerleyen, kasketi çarpık köylünün hayvanına çarpıp düşecek gibi oluyordu.”²⁰ Cezmi “bu çıplak vahşi yüzlü dağlar ortasındaki kerpiç evli, yarısı yanıp yıkılmış, henüz toza müstagrak ve kışın çamura gark olacak Anadolu kasabasında” ömrünü geçireceğini düşünüp yıkılır.²¹

Yeni Ankaralıların bir türlü bu şehre alışamadığı, daima bir İstanbul özlemi içinde yaşadığından sık sık bahsedilir. Hatta orada doğmuş, başka yer görmemiş mebus kızları bile, “kibarlık icabı” sayıldığından Ankara’yı küçümseyerek kendilerini yüceltmeye çalışır.²² Yalnız seçkinler değil, halktan kişiler de İstanbul’u özler. Örneğin *Ayaşlı ile Kiracıları*’nda şoför Fuat’ın annesi şöyle der: “O canım İstanbul’u bırakıp bu dağ başlarına gelecek ne vardı. Şimdiki zaman adamlarında da akıl kaldı mı?”²³ Ankara’da yaşayanların çoğu bir çaresini bulup yeniden İstanbul’a dönmek ister. İstanbul’a giden ve gelen kişileri tren istasyonunda karşılamak ve yolcu etmek, şehrin sıkıcı yaşamında baş eğlencelerden biridir. Bu aynı zamanda bir prestij göstergesidir. İstanbul’a gidecek kişiler birkaç gün önceden, üşenmeden kapı kapı dolaşıp tanıdıklarıyla vedalaşır, gitme saati geldiğinde istasyonda kendilerini geçirmeye gelen kişilerin çokluğu ve mevkisiyle iftihar ederler.²⁴ Ankaralı hanımlar arasında yazları İstanbul’da geçirmek “bir

¹⁸ Tersine Giden Yol, s. 33.

¹⁹ Tersine Giden Yol, s. 50.

²⁰ Tersine Giden Yol, s. 31.

²¹ Tersine Giden Yol, s. 39.

²² Tersine Giden Yol, s. 206.

²³ Ayaşlı ile Kiracıları, s. 17.

²⁴ Tersine Giden Yol, s. 96.

haysiyet meselesidir." Ne kadar erken İstanbul'a gidip, ne kadar geç dönerlerse o kadar sükse yaparlar.²⁵

Ankara'nın pis avlulu kerpiç evlerinden, eşeklerin, ineklerin pislediği dar ve eğri büğrü sokaklarından, çıplak coğrafyasından tiksinen yeni cumhuriyetin seçkinleri kurdukları devletin şanına yakışacağını umdukları mimari eserlerle kendi alanlarını inşa etmeye koyulurlar. Lüks, konforlu apartmanlar, geniş bahçeler içinde konaklar yaptırır kendilerine. Yenişehir derler bu muhite. Şöyle anlatıyor Nahid Sırrı: "Üç beş sene evvel Allah'ın bomboş bir kırık olan Yenişehir'in ev ve apartmanları artık çoğalmaya başlamış bulunuyor, bunlarda oturmak hatta oturanlarla sıkı fıkı olmak, henüz asıl şehrin kerpiç evlerinde çile çekenlerin nazarında pek büyük kıskançlıkları davete layık bir şey sayılıyordu."²⁶ İlk yapılan binaları "exotique mimari" örnekleri olarak kategorize eder Yakup Kadri. Kuleli, geniş saçaklı bu villalar, birer derebeyi şatosunu andırır. "Egoizmin" birer kale-si olarak görür Yakup Kadri bu villaları. *Tersine Giden Yol*'da Cezmi'nin çalıştığı bankanın müdürü, "Dikmen tarafına giden bir yol üzerinde bulunan bu köşkün-de bekar bir iş adamından ziyade mahbube ve cariyeleri ortasında yaşayan bir eski zaman paşası hayatı sür[mektedir]." "Şehir içindeki apartmanların, resmi binaların ise kadim Hint Racalarının saraylarından hiçbir farkı yok[tur.] Bazıları da ogival pencereleri, yeşil renkli yıldız murabbalı saçaklarıyla Osmanlı devrinin medrese ve imarethane mimarisinin soysuzlaşmış bir devamı gibi[dir.]"²⁷ Cezmi'nin çalıştığı banka da "Yenişehir tarafına doğru uzanıp giden cadde üzerinde[dir.] Modernle Selçuk yapısı arasında bocalayan, iri gövdeli, bazı yerleri pek sade olup bazı kısımları da Barok tarzına bile çalan, lakin yer yer de çinilerle bezenmiş, iddialı, garip ve melez bir yapı[dır.]"²⁸

Fakat bu üslup karmaşası ve eski devirleri anımsatan ögeler çok geçmeden yerini modern bir kuruluğa ve başka bir karmaşaya bırakır. Şöyle anlatıyor Yakup Kadri: "Lakin bereket versin ki, ilk yılların acemiliği ve zevksizliği yüzünden meydan alan bu cereyan, birdenbire yerini modern mimariye bıraktı. Villaların kuleleri yıkılmaya, ogival pencereler mustatil olmaya ve yeşil yıldızlı saçaklar ortadan kalkmaya başladı. Birçok binanın cepheleri sakalını bıyığını tıraş eden bu insanların yüzleri gibi değişiyor, düzeliyor sadeleşiyordu. Fakat bu modern zevki evlerin içine doğru sokulurken acayip bir soysuzluğa uğruyor, adeta rokokolaşiyordu. Bir Macar sıvacı duvarları ıstampa nakışlarla boyama modasını getirdi. Öbür taraftan Beyoğlu mobilyacıları, bu duvarların estetiğinden daha feci eşya tarzlarıyla, evlerin içini adeta bir kabus havasına buladılar. Öyle ki [bu] havada yaşayanlar, midesi fazla dolu iken uykuya yatmış kimseler gibi türlü fena rüyalara dalıyorlardı."

²⁵ Tersine Giden Yol, s. 225.

²⁶ Tersine Giden Yol, s. 53.

²⁷ Ankara, s. 127.

²⁸ Tersine Giden Yol, s. 31.

Yukarıda Yakup Kadri'nin çarpıcı bir üslupla anlattığı dönüşüm, esasında bir kültürel bocalamadır. Kıyafetini, dilini, yaşam tarzını bir anda değiştirmeye çalışan bir milletin oradan oraya savrulması kaçınılmazdır. Toplumca kabul görmüş değerlerin yıkılıp yerlerine yenilerinin koyulması, bir depremden farkıdır. Bin senede meydana gelmiş oran ve ölçülerin mimarisi yerine birkaç ay ya da sene zarfında çırpıştırılıveren bir mimari bile taşıdığı doğu motifleriyle, geçmişle tüm bağlarını kesmek isteyen cumhuriyet elitlerini rahatsız etmiş olmalı ki, saçaklar ve kuleler yıkılır, modernizm adına bir üslupsuzluk içinde yaşamaya çalışılır. Kupkuru dört duvar içinde yaşamak, iddia sahibi bir medeniyet kurmaya çalışan yeni seçkinleri tatmin etmediğinden bu kez başka süslerle bir kişilik meydana getirilmeye çalışılmış, fakat Yakup Kadri'ye göre Macar sıvacının modası ve Beyoğlu mobilyacılarının görgüsüzlükleri de o kültürel iklimi kurmakta başarısız olmuştur.

Mimarideki bu bocalamaya benzer şekilde giyim kuşam, ev yaşantısı ve adabı muaşeret gibi alanlarda da bocalamalar olduğu üç romanda da açıkça görülür. Zira kültür bir bütündür.

Çarpık Batılılaşma, Kadın, Aile ve Ahlak Sorunu

Batılılaşmak konusunda birbirleriyle yarışır Ankaralılar. Üç yazar da bu durumu özellikle kadınlar üzerinden tartışmıştır. Kadınlar batılılar gibi giyinmek, topluma aktif şekilde katılmak ve çalışmak isterler. Kadın tartışmaları ayrıca başlı başına bir çalışmada irdelenecek kadar kapsamlıdır. Yakup Kadri, Selma'nın üç aşamalı dönüşümünü anlatır. Osmanlı'nın ev kızı Selma, Cumhuriyet'le birlikte önce yanlış yola girer ve bir lüks tüketicisi olur, sonra milli dava için çalışmaya başlar, güçlü bir kadın haline gelir. Nahid Sırrı'nın romanında Cezmi edilgen, kadınların oyuncağı bir karakterdir. Bir kadın yüzünden evinden atılır, yanlış kadınlara meylettiği için mutsuz ve başarısız olur. Memduh Şevket'in anlatıcısı ise kadınlar arasında yaşayan, ideal kadını arayan bir kişidir. Mutluluğu bir kadınla yakalar. Yani üç romanda da, mutlu sona ulaşmak, ideal kadın tipiyle mümkündür. Bu durum, Ahmet Mithat'tan, bugünkü başörtüsü ve dekolte kavgasına dek hemen tüm ideoloji tartışmalarının kendisine savaş alanı olarak Türk kadını seçmesi düşünüldüğünde, şaşırtıcı değildir.

Ankara'nın kahramanı Selma, kurtuluş savaşında hemşirelik yapar, bir işe yaradığını hisseder. Toplumun aktif bir üyesi olmak istemektedir. Ata binmek, silah atmak gibi diğer kadınların çekindikleri, erkeklere mahsus görülen eylemlere özenir.²⁹ Kitabın sonunda bir kız eğitim kurumunda yöneticilik yapmaktadır Selma. İdeal cumhuriyet kadını olmuştur.

Nahid Sırrı'nın kadınları genellikle hedeflerine ulaşmak için cinselliklerinden faydalanan, kurnaz, hırslı, şefkat ve sevgi gibi duygulardan yoksun kişilerdir. Yal-

²⁹ Ankara, s. 82.

nızca Cezmi'nin amca kızı Hamdune, Cezmi'yi gerçekten sever, fedakarlığa, hayatını ona adamaya hazırdır. Bunda da Cezmi'nin olağanüstü derecede yakışıklı olması kuşkusuz başlıca etkidir. Yani Hamdune bile bir "fiziksel çıkar" hesabındadır diyebiliriz. Yine de diğer karakterlerle kıyaslandığında Hamdune romanın olumlu tipidir. Fakat Cezmi romandaki bu tek olumlu tipi seçmez. Sonunda ideal aileyi Hamdune, bir deniz subayıyla kurar. Cezmi uzaktan bakıp yazıkların, onları küçümseyerek avunmaya çalışır.

Ayaşlı ile Kiracıları'ndaki kadınların neredeyse tamamı çalışmak ve bir kocanın boyunduruğuna girmeden bağımsız olmak ister. Romanda Ankara, gelenleri her şekilde bozan bir mekan olarak tasvir edilmiştir. İstanbullu İffet Hanım, bu pansiyondaki diğer kadınların etkisiyle saçlarını kestirir, makyaj yapar, kumara ve içkiye alışır.³⁰ Diğer kadınlara özenerek kocasını aldatır fakat cinsel bir hastalığa yakalanır. Bu bozulmanın nedeni olarak çarpık batılılaşmayı görür yazar. Bu gidişatı açıktan eleştirmese de hayallerindeki kadın bunlardan farklıdır. "Ben viski kokan, radyosu öten, dans edilen bol ışıklı bir salonda bu hanımı sevmek istemem,"³¹ der. Viski, dans, yabancı müzik ve salon üç romanda da, çarpık batılılaşmanın ahlakı bozduğu sahnelerde yazarların vurguladığı şeylerdir. Buralarda içki içilir, aile kurumunu yıpratıcı cinsel yakınlaşmalar yaşanır ve kumar oynanır. *Ayaşlı'nın* pansiyonunda hemen her akşam kumar partileri düzenlenir. Selma'nın gittiği Ankara seçkinlerinin balolarında, davetlerinde viski yudumlar, flört eder ve poker oynar insanlar. Cezmi de katibi umumi olduktan sonra kaymak tabakaya karışmış, konsolosluklardaki davetlerde viski içip, kadınlarla dans ederek vakit geçirmektedir. *Ayaşlı ile Kiracıları'nın* anlatıcısı, kendi düğünündeki dans sahnesinde bile huzursuzdur. Herkes herkesle dans eder, çok pis ter kokan bir kadın, anlatıcıyı iğrendirir.³² Batılı eğlenme şekilleri roman karakterlerine huzur getirmez. Düğüne gelen makam sahiplerinden biri, anlatıcının karısına iltifat etmek için "Madam, itimat ediniz ki, bir Alman Kontesinden farksızınız," der. Kadın bu durumu garipser, adamla alay etmek için "Siz de beyefendi, bir Alman baronundan farksızınız," deyince adam "Aman efendim, estağfurullah," der.³³ Batılı figürlere benzemek bir iltifat vesilesidir. Sosyal yaşantı tamamen bunun üzerine kuruludur. Memduh Şevket bu aşağılık kompleksiyle alay eder. Bu salon sosyalleşmesi büyük çoğunluk için bir cinsel ahlaksızlık imkanıdır. *Ankara'da* yılbaşı balosunda Selma'ya rastlayan Milli Mücadele'nin yobaz mebusu Şeyh Emin, sakalını bıyığını kesmiş bir sarhoş olarak karşımıza çıkar. Selma'ya iştahla bakarak "Yahu bıraksaydın şu hanımla bir toka etseydim. Biz dans bilmiyoruz. Bari bunu yapalım. Heh he he... Bari bunu yapalım," demesi gayet manidardır. Bir çağdaşlık ve kültür göstergesi olduğu iddia

³⁰ *Ayaşlı ile Kiracıları*, s. 60.

³¹ *Ayaşlı ile Kiracıları*, s. 185.

³² *Ayaşlı ile Kiracıları*, s. 217.

³³ *Ayaşlı ile Kiracıları*, s. 221.

edilen danslar, çoğunluk için kadına rahatça yaklaşmanın, tabiri caizse yağmaya açılan kadın bedeninden payını almanın bir fırsatıdır.

Üç romanda da aile kurumu darbe almıştır. Seçkinlerin çocuklarını Avrupalı mürebbiyeler yetiştirmektedir. Selma ilk iki kocasını bırakır. Hatta üçüncü kocasının da kendisini aldattığından şüphelenir. Cezmi, evliliğinin daha ilk haftasında kendisini aldatan bir kibar fahişe ile evlenir. Memduh Şevket'in anlatıcısı ise aynı pansiyonda kalan evli bir kadınla düzenli cinsel ilişki yaşar. Hizmetçi kızlar gayri meşru çocuk aldirmakta, yaşlı adamların metresi olmaktadır. Genel bir ahlaksızlık söz konusudur. İnsanlar birbirini aldatır, borçlar ödenmez. Üç roman içinde, tek düzgün arkadaşlık ilişkisi Memduh Şevket'in anlatıcısı ile Doktor Fahri arasında görülür. Diğer onlarca karakter genellikle menfaat ilişkisi içindedir. Herkes birbirinin dedikodusunu eder, çıkarları kalmadığında arkadaşlıkları da bozulur. Batılılaşma ve tüketim yarışında geride kalanlar, öne geçenleri kıskanır. Manevi değerler büyük oranda erozyona uğramıştır. Sevgi, merhamet, dayanışma, namus gibi kavramlar silikleşmiş, insanların değer ölçüleri neredeyse tamamen maddi göstergelerden ibaret kalmıştır. Makam hırsı, para hırsı ve cinsel hırslar peşinde insanlar tam bir çöküntü dönemi tablosu çizer. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanında ağır eleştirilerle tasvir ettiği Cumhuriyet öncesi dönemlerin, yani II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin yozlaşması, Cumhuriyet döneminde de sürmektedir. Özellikle bürokratik yozlaşma, adam kayırma ve liyakatsizlik tüm bu toplumsal çöküntünün temeli olarak görülebilir. *Tersine Giden Yol*'da Cezmi için babasından yetkili makamlara bir tavsiye mektubu yazması isterken Hayreddin Paşa'nın şu sözleri açıklayıcıdır: "Malum a, her şey hatır ve gönülle olmakta berdevam. Bu hususta devri hürriyetin, devri istibdattan ve devri cumhuriyetin, devri hürriyetten asla farkları yok."³⁴

Bürokratik Yozlaşma

Cezmi bir tavsiye mektubuyla, layık olmadığı halde işe girer. Yine kudretlilerin gönlünü yapan karısı sayesinde terfi eder, katibi umumi olur. Onu daha sonra İstanbul'da bir memuriyete sokacak olan da yine hatır gönül ilişkisidir. Mütercimlik yaptığı bankada üst düzey müdürlere garsoniyer temin eder, maaşına zam alır. Kuvvetli bir mebusun kızıyla çıkar evliliği yaparak kariyerinde yükselmek ister. Bir aşk ilişkisi yaşadığı Şadan Hanım, babasından kalan malları alabilmek için, boyuna Ankara'nın kudretlilerine kadın getirir. Tüm bürokrasi gibi, adalet kurumu da kokuşmuştur. Aynı şekilde *Ayaşlı ile Kiracıları*'nda toprakları küçük bürokratlarca gasp edilen Hüseyin Bey ve mübadele ile kendisine verilecek toprakları almaya çalışan Hasan Bey, devlet katında haklarını aramak için rüşvet verirler, yıllarca uğraşırlar fakat netice alamazlar. Mahkemeler adalet dağıtmaz.

³⁴ Tersine Giden Yol, s. 21.

Memduh Şevket'in anlatıcısına roman boyunca ricacılar gelir. Çalıştığı banka da işe girmek için onun aracılık etmesini isterler. Çünkü işe girenler daima böyle nüfuzlu kişilerin kayırmasıyla işe girmektedir. Anlatıcı kimse için torpil yapmak istemez, torpilden de hoşlanmaz ama kendisi de kabul eder ki torpil yaygındır. Bozuk düzeni değiştirmek veya en azından buna karşı çıkmak da elinden gelmez. Selma'nın ikinci kocası Hakkı Bey, hiç çalışmadan yüksek bir maaş alır. Ankara'nın su şebekesini yapmaya talip bir Alman profesör ve müteahhit Hakkı'ya, işi onlara alması karşılığında komisyon teklif eder.³⁵ Hakkı kızarıp bozarsa da, bu rüşvet teklifini reddedemez, zira yaygın bir durumdur bu. Arkadaşı Murat Bey mebusluğu bırakmış, arsa spekülasyonları ve müteahhitlikle zengin olmuştur. Milletvekillerinin çoğu temsil ettikleri illeri tanımazlar, bazıları oraya adım atmamıştır.³⁶ Küçük bir azınlık hızla zenginleşmekte, zenginleştikçe bu zenginliğe giden yolları başkalarına kapatıp, kendileri için yeni zenginleşme olanakları yaratmaktadır. Kendisi de uzun yıllar Ankara'da küçük bir memuriyette çalışan Nahid Sırrı şöyle anlatıyor:

"Eskiden gelmiş, erişmiş, yerleşmiş bulunanlar yeniden sokulmak, girmek isteyenlere sade büyük mevkilerin değil, orta dereceli mevkilerin kapılarını da sımsıkı kapamışlar, o mevkilerin etrafını bile kalın ve yüksek bir parmaklıkla çevirmişlerdi. Vakıa arada bir Avrupa'dan çeşitli ehliyetnameler, şahadetnameler ve doktoralarla bezenip gelen birinin bu parmaklıklardan aştığı oluyordu. Ama böyle doktorası olmayan gençler için ta istibdat devrinden muteber şartlar ve meziyetler, mahdum beylik, damat beylik sıfatları lazımdır."³⁷ Böylece çoğu, akrabalık bağlarıyla da birbirine bağlı Cumhuriyet seçkinleri bir sınıf olarak ortaya çıkar, belirginleşir. Her açıdan toplumun geri kalanından ayrılırlar. Gittikçe büyümektedir bu ayırım.

Aydın-Halk Çatışması

Ankara romanındaki yılbaşı balosu sahnesi, Cumhuriyet seçkinleriyle fakir halk çoğunluğu arasındaki muazzam kültürel, ekonomik ve ahlaki uçurumu anlamak açısından çarpıcıdır. Yeni hizmete giren Ankara Palas otelindedir balo. İçerideki zengin seçkinler ile dışarıdaki yoksul halk, birbirine tamamen yabancıdır. Kapıya yanaşan şatafatlı arabalardan inen şık giyimli erkekleri ve kadınları izlemek için, kapının önüne yerli ve köylüden mürekkep bir kalabalık yığılmıştır. "Bir köylü donu üstünde bir redingot eskisi giymiş ve bunun üstüne bir kuşak bağlamış acayip kıyafetli bir adam" içeride olup bitenleri merak eder. Kapalı kapılar ardında ne yapmaktadır devletin idarecileri? Bir başkası her şeyi açıklar gibi "tango" deyi-

³⁵ Ankara, s. 103.

³⁶ Tersine Giden Yol, s. 168.

³⁷ Tersine Giden Yol, s. 166.

verir. “Tango mu? Ne dedin, tango mu? He, he, he...” deyip gülerler. Nedir tango? Yakup Kadri şöyle okuyor köylülerin zihnini:

“Tıknaz adam bunu bir türlü anlatamıyordu. Çünkü onun için tango kelimesinin ifade ettiği mana gayet müphem ve müphem olduğu kadar genişti. Bu, belki, bir ayinin, belki bir yemeğin, belki de bir çalgının adı idi. Belki de bir insanın adı olabilirdi. İşin içinden çıkamayacağını anlayınca o da sırtmaya başladı.”³⁸

Tango, histeri halinde, akın akın, birbirimizi çiğneyerek koştığımız batılılaşma komedisi midir? Anlamsız, gülünç, yabancı, ahlaksız bazı şeyler ima etmektedir köylüler. “Etlik’te yarısı kadın, yarısı erkek biri dolaşmış,” diyen, “Çankaya’da kısa fistanlı, çorapsız karılar, saç başı açık dolaşmış,”³⁹ diyen halk için Ankara Palas’ta edepsiz şeyler döndüğü kesindir.

Sonuç

Cumhuriyetimizin ilan edildiği Ankara, pek çok edebi esere konu olmuştur. Biz bu yazıda üç önemli romancımızın eserlerini inceledik. Bu eserlerde Ankara yalnızca bir şehir ismi değil, yeni devletin temsil ettiği her şeyin de simgesidir. Ankara üzerinden, toplumda ve bürokraside yaşanan çöküntü dönemine yöneltilen eleştirilerin izlerini sürdük. Burada dikkat çekici olan, yeni devletin kenara ittiği Nahid Sırrı ile birlikte, seçkinler arasında sayılması gereken, CHP mebuslukları bulunan Yakup Kadri ve Memduh Şevket’in de benzer noktalara eleştiriler getirmesidir.

Temel olarak, başkentlik vasfının İstanbul gibi coğrafyasıyla, mimarisiyle ve kültürüyle nadide bir dünya şehriden alınıp, Ankara gibi tarih fukarası, kırsal ve çorak bir kasabaya taşınması, o dönemde yaygın bir travma yaratmıştır diyebiliriz. Üç romandaki karakterler de bu yeni mekana alışmakta zorlanır ve buna bağlı olarak Ankara’ya karşı kızgınlık duyguları üretirler. Yahya Kemal’e atfedilen, Ankara’nın en sevdiği yanının İstanbul’a dönüşü olması esprisi, acı bir travmaya işaret etmektedir. Hem mekanın, hem oranın yerlilerini yadırgar ve küçümser yeni devletin idarecileri. Kısa süre sonra da kendi muhitlerini meydana getirir, halktan soyutlanırlar. Kasketli ve eşekli köylüler idarecilerin göz zevkini bozar. Kendi bölgelerine, görünümüyle batılılaşmamış insanları sokturmazlar. Aşık Veysel’in de kılık kıyafeti bir polis tarafından beğenilmediği için çok sevdiği Atatürk’ü görmek ve ona yazdığı şiiri okumak üzere geldiği Ankara’nın merkezi bölgelerine alınmadığını biliyoruz.

Üç romanda da aile kurumunu sarsan ahlaki çarpıklıklar, özellikle kadın figürleri üzerinden eleştirilmiştir. Kahramanların mutluluğa ulaşması ancak ideal Türk kadını ile mümkün olur. Manevi değerlerdeki bu çöküntü, bürokratik yozlaşma ile

³⁸ Ankara, s. 111.

³⁹ Ankara, s. 47.

baş başa gitmektedir. Her üç romanda da hak etmeyen kişiler, nüfuz sahiplerinin kayırmalarıyla işe girer, ya da haksızca işten çıkarılır. Hukuk mekanizması düzgün işlemez, rüşvet yaygındır. Gücü ve dolayısıyla serveti elinde tutan makam sahipleri yaşam tarzlarıyla halkın geri kalanından ayrılır, hızlı bir sınıflaşma görülür.

Bugün yaşadığımız sıkıntıların, bundan yaklaşık doksan sene önce yaşanan sıkıntılarla bağlantılı olduğu açıktır. Hala insanlar ellerine birer çiçek çikolata alarak Ankara'ya, işlerini hallettirmek için adam bulmaya gitmektedir. Tavsiye mektupları, iki yüz yıldır olduğu gibi bugün de yazılmaktadır. Türkiye'yi sarsan yolsuzluk skandalları, hukuksuzluk, müteahhit-bürokrat ilişkileri, eski cumhuriyet seçkinlerini tasfiye ederek kendi seçkin sınıfını oluşturmak isteyen yeni muhafazakarların sermaye biriktirme çabası olarak da okunabilir. Eski seçkinler gibi yeni seçkinler de kültürel bir dönüşüm dayatmaktadır. Fakat tarihi sürekliliği darbe almış, kültür birikimi parçalanmış ülkemizde, liyakatsiz kişilere ihale edilen, kamuoyunda hakıyla tartışılmayan bu kültürel dönüşüm çabaları, TOKİ konutları, Osmanlı esintili çeşmeler, seyir teraslı üst geçitler gibi ucubelerle sonuçlanmaktadır.⁴⁰ Bunun en acı örneklerinden birini, Taksim meydanına dikilmek istenen Topçu Kışlası projesinde ve peşinden yükselen Gezi Parkı protestolarında yaşadık. Cumhuriyet elitinin kendi kültürel damgasını basmak için alelacele diktirdiği ucube yapılar, muhalifleri tarafından yeterince düşünülmüş ve anlaşılmış olsaydı, belki de aynı yöntem izlenerek başka ucube yapıların ortaya çıkmasında böyle acele edilmezdi. Örneğin sıkça eleştirilen Keçiören mimarisi denen yapılaşma tarzındaki eklektik Osmanlı ve Selçuklu öğeleri, Ankara'nın geçmişle bağını koparan kültür politikalarına bir tepkidir. Fakat Doğu ile Batı arasında dengeli bir sentez kurmak isteyen yeni muhafazakar orta sınıfın bu kolaycı çözümü, hastalıkları iyileştirmeden, makyajla üstünü kapatmaktan ibarettir.⁴¹ Güneş almayan apartmanlarda, yeşile dokunmadan, komşusunu tanımadan büyüyen çocuklar için, dış cephedeki bir Selçuklu figürü tüm sıkıntıların çözümü olmayacaktır.

Temelde kim olduğumuz sorusuna henüz yanıt bulabilmiş değiliz. Belki de bu asla bulunamayacak bir yanıt çünkü kültür daima değişim ve dönüşüm halindedir. Burada esas olan, altımızdan her an kayan zamanın üzerinde dik durabilmek için samimi, metodik ve gerçekçi bir arayışın sürekli kılınmasıdır. Kemal Tahir'in gerçekçilik tarifi gibi: Gerçekçilik, bir gerçeğe ulaşım ona sıkı sıkı sarılmak değil, her an değişen gerçeği, yılmadan, kaytırmadan, her an aramaya devam etmektir. Gerçekçilik bu arayışın kendisidir. Oysa bizim maalesef bir arayışımız olduğu da şüpheli. Ankara'nın değişip duran, Hitit güneşi mi, Ankara kedisi mi, cami mi olduğuna bir türlü karar verilemeyen kent sembolü esasında her şeyi anlatıyor. Cumhuriyetin kendimize Hititlerden ata bulma projesi başarısız olmuştur. Fakat onu temsil eden

⁴⁰ Oya Şenyurt, "İzmit ve Çevresi II: Osmanlı Mimarisi Yanılgıları", *Sosyologca*, Sayı: 6, 2013, s. 217-241.

⁴¹ <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=10&RecID=491>

simgeyi kaldırıp, yerine uyduruk bir kedi simgesi koymak, uygarlık buhranımıza çare olmaz.

Kaynakça

- Nutuk*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 420.
Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.
M. Asım Karaömerlioğlu, "Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler", *Doğu Batı*, Sayı: 22, 2003.
Nahid Sırrı Örik, *Tersine Giden Yol*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2010.
[Çevrimiçi] <http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0003722.pdf> (Erişim Tarihi: 02.03.2014)
Selim İleri, *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011.
Oya Şenyurt, "İzmit ve Çevresi II: Osmanlı Mimarisi Yanılgıları", *Sosyologca*, Sayı: 6, 2013.
[Çevrimiçi]<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=10&RecID=491> (Erişim Tarihi: 05.03.2014)